Ber hatta gestolt di zait?

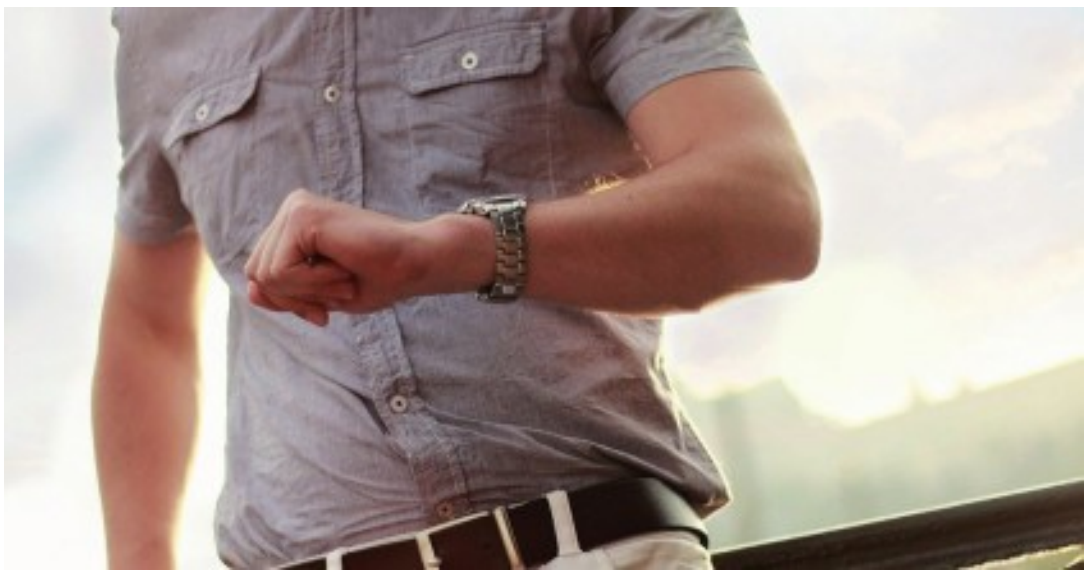

Di zait iz gèlt – asó khütta a gekhennatar spruch, boda nia iz gest asó bar azpi in ta' vo haüt. Chronos, dar gott vo dar zait, redjart ünsar lem vo dar biage fin in grapp. Von khindargart fin affon arbatplatz khintaz gelirnt z'soina pünktlich. 'Z iz aromài gemoazlt asó tiaf in ünsarn hirndar ke sinamài di eltarn vo üs håm hèrta gech, seånka azza soin in pensióng. Vor tausankhtar djardar di laüt håm gelebet åna orolódje un sveldje, stèllanten inn soine tang nå dar sunn. Allz iz gebèkslt umme di mitt von 19 djarhundart: pittar industrialitzatzióng un pittar inventzióng vo dar aisanpån, khennen da djüst zait iz khent hèrta bichtegar. Di arbat in di groazan fabrike iz khent inngestèllt zoa zo rendra hèrta mearar in hèrta mindar zait. Vil groaze firme hüatn sinamài soine arbatar pinn telekåmare z'sega biavl vert sa gian in apòrt un bi lång. Ma da peste idèa bosa håm auzstudjàrt zoa zo macha hèrta mearar gèlt hoazt: self service. Haützotage, in laüt gevàllten tüan allz sèlbart, pittar hilf von modèrnegen ordénje azpi telefonì un computer. Sichar anìaglaz, almånko a bòtta, hatten ågeschafft epparéppaz in Amazon, un vil vo üs håm an konto pittnaran bånka online. In di groazan supermarké vo dar statt sekma hèrta mearar kasse åna kassìarn: di laüt stekhan 'z gèlt in an slitz, nemmen in rest un gian vort mütat, ombrómm 'z izta niamat zo khödanen "guatn tage" odar "guatn abas". Di groazan firme haltn au ke, tüanante asó, mangsa vorkhoavan allz bölvlar, ma ditza iz nèt hèrta bar. Sichar iz ke dise firme sparn vil gèlt, ombrómm sa stèlln inn mindar laüt un, no darzùar, zalnse letz. Biar machan di arbat vor se – gratis, ma vorstéatz! Berden hatt prenotàrt an viazo att internet, boazt sichar biavl urn un tang ma pasàrt vorå in computer, vorglàichante hundartar hotèl un süachante di bildjéttn von roplå boda khostn mindar. I hånz getånt un an lestn pinne gest mèchte stoltz zo habaz dartånt alùmma un zo haba gespart a pizzle gèlt. Biane tang darnå, hånne gevuntet in gelàichegen viazo vor lai a par èuro mearar inaran adjentzìa vo moinar statt. 'Z hattmar getånt ånt vor alla da vortgedjukhata zait bodemar hettat gemak gòdarn tüanante eppaz åndarst: a khear affon pèrge, a bira un an tschèkklar pittnan tschell, dar sèll guat libar boda paitet sidar bochan aff moin komodì. Di zait, in ta' vo haüt, hatt no vil mearar vèrt alz 'z gèlt, kartza vil vèrt zo schenkhase in raichan un hoachan vo disar earde. Un azparar pròprio håm zo schenkha, soinda sovl veròinen boda süachan volontàrdje zo helva.

Paolo

Istituto Cimbro
Kulturinstitut Lusérn
Tel. 0464-78.96.45
info@kil.lusern.it
www.istitutocimbro.it

Stian in di natùr tüataz guat!

Vil laüt bartnz sa håm gebarnt un haützotage soinda o ettlane studie bodaz khön: stian in di natùr tüataz guat! Ünsarne gefühle un emotzióngen soin gepuntet pitt daz sèll bobar håm uminùm: daz grümmma un di èlbar machanaz höarn mearar konténtt un mindar zorne; in di stattn, anvétze, vil laüt lem alle pittnåndar in pòst boda soin an hauf sachandar augemacht von månn, un plètz boma mage seng a migele grümmma soindarar pròpio biane odar khummane. In di statt soinda hèrta an hauf laüt, liachtar, aute, bildschirme, verkéhr, rumór, alla dar sòrt, un ånka azparz nètt barnen hèrta, allz ditza prink in ünsar laip an hauf strèss, azpe 'z khütta o dar Dr. Miyazaki vodar Università vo Chiba, in Giappone.

Lem in di groazan stattn iz sichar dèstar, però 'z iz njånka lai hèrta allz daz peste.

Vo benn dar iz att disa bèlt, dar månn hatt pasàrt mearar baz in 99% vo soinar stòrdja in di natùr, un asó atti natùr izzarse gebónt. In di lestn zaitn però dar månn iz nå zo giana zo leba hèrta betrar vodar natùr un di date vodar Onu khön ke haützotage dar 50% von laüt vodar bèlt lem in metropolitane un, in di zukunft, dar nummar vo dise laüt bart khemmen hèrta gröazar. Vor ditza iz hèrta bichtegar aumachan schümmane stattn boma mage vennen èlbar, gert, grümmane plètz un parkn boda di laüt mang gian zo loava, zo tritzla, zo lesa an libar odar djüsto zo rasta un boda di khindar o mang gian z'spila.

Lem in an platz boda soin èlbar un åndre eleménte vodar natùr, defàtti, tüat guat ünsar gesùnthait un, azpe ma hatt darvért vonar forschung olandese, lem att mindar baz an kilòmetro vonar grünanlage schützt vo ettlane schaülan beata azpe atn– un hèrtzbeata, bea in di muskln, bea in kopf, ånsia un depressióng.

Un benn ma khent auz vodar statt un geat in di vèlt odar in balt makma stian no pezzar: in dise pòst dar air iz vrisch un mearar gesùnt un vil laüt höarnse mearar entspannt un stille. Di hèrtzfrequentz un di pressióng von pluat pezzarn un dar strèss khint z'soina mindar; ditza khint o vür umbrómm di èlbar djukhan auz molèkole gehoazt fitoncidi un ettlane studie khön ke dise molèkole tüan pròpio guat dar gesùnthait von laüt.

Di laüt boda pasàrn vil zait in di natùr tendarn zo macha mearar spòrt o un ditza helft no mearar z'stiana gesùnt.

Asó gian in balt odar tritzln in a schümmana groaza bis vor ünsarn laip iz hèrta pezzar baz stian in di statt. Gesichart haützotage mabar nètt lem in balt, però azta a tiabas a bòtta habar mångl zo evàdra, alóra mochparaz hèrta gedenkhan ke machan a schümmana khear in di natùr bartaz gesichart machan höarn vil pezzar.

E.v.K.

Dar Tage vo dar muatarzung

Haüt, azpe alle 21 von fevràro vo alln in djar, iz dar internazionale tage vo alln in muatarzungen. Ma zo vorstìana bazzez iz a muatarzung, mochparaz an earstn vorsan vo bo 'z khinta ditza bort. 'Z khint von bort zung, boda mage soin intendàrt azpe a tòkko vo ünsar laip, boda khint ginützt z'èzza un zo smekha, odar 'z mage soin di zung boma redet un di muatarzung iz di zung boma lirnt benn ma sait khlumma. Ditza bill o muanen ke di muatarzung haltetaz nåmp in åndarn laüt, boda ren da lestéssege zung. Di muatarzung iz però o bichte zo vorstìana di stòrdja von an lånt un von laüt. Soprattutto Lusérn iz gikhennt vor di zung un umbrómm si khint giredet lai vo biane laüt. In di lestn djar però in da gåntz bèlt di muatarzungen soin khent gilekk attna sait, un dar inglese un åndre zungen boda soin giredet in da gåntz bèlt soin khent hèrta mearar bichte. 'Z soinda hèrta mindar laüt boda ren a khlummana zung, ma quasi alle håm liabar ren groaze zungen. Basta saung å di nümmar von lestn djar zo vorstìana pezzar: 500 mildjü laüt ren inglese un sinamài quasi 900 mildjü cinese. Ma mocht pensàrn ke dar 97% von laüt atti bèlt redet lai daz 4% von 7000 zungen boda soin un lai dar 3% von laüt redet di åndarn 96% von zungen. Groaze zungen azpe inglese un spagnolo soi nå zo nemma vort in platz in khlumman zungen, azpe ünsar zung, un alln zboa bochan stirbeta auz a zung atti bèlt. Allz ditza khint gimacht bahémmegar von naüng generazioni un tecnologie, umbrómm est makma ren vonar sait aft d'åndar vodar bèlt, un zo maga ren pitt mearar laüt lirntma dise groazan zungen. Zo evitàra azta di khlumman zungen, di mindarhaitn, un asó di kultùr un di stòrdja o, khemmen vorgèzzt, mochatma lirnen di muatarzung ka schual, von kindargart fin atti obarschual un ma mochat o lirnen z'schraiba di zungen, asó azza nia mang khemmen vorgèzzt.

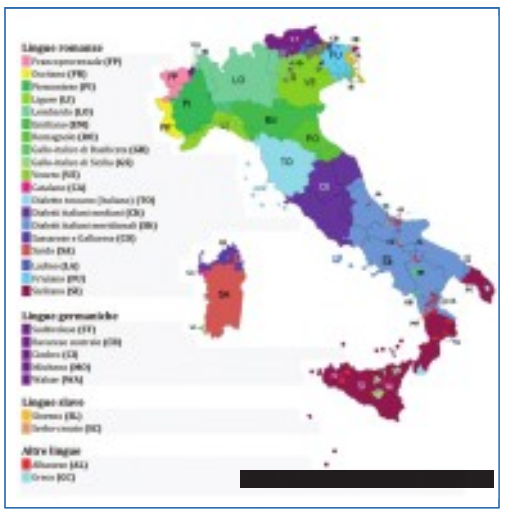

Atz Lusérn dise sachandarn iz sa ettlane djar bosa khemmen gimacht, però att åndre saitn vodar bèlt khinta nètt gischauget att ditza un di zung khint vorgèzzt.

Gestarn ka Poatzan, in moi statt, in okkasióng von tage vodar muatarzung izta khent gizoaget dar film "Resina", boda iz khent gimacht atz Lusérn vor a par djar. Dar film redet von khlumma coro von lånt boda ristschàrt auzospèrra, ma a djunga diarn rift in lånt un pitt soinar lust zo tüana salavàrtze in coro un 'z lånt.

I pensàr ke bar mochan hèrta ren ünsar zung un nètt vorgèzzan ünsarne burtzan.

An gruaz,
Samuel Pedrazza